

תפילה במניין חיוב או מעלה

גמרות: ברכות ו א – תניא אבא בנימיו אומר. שם ו ב – א"ר יוחנן בשעה שהקב"ה. שם ז ב – א"ל רבי יצחק לרב נחמן מ"ט לא אתי וכו' עד ח א. שם מז ב – מעשה ברבי אליעזר שנכנס. פסחים מו א – א"ר אבהו אמר ר"ל.

1. תוספות עבודה זרה ד ב ד"ה כיון

כיון דאיכא צבורא דמצלי לא מדחי - פי' ר"ת הא דמשמע הכא דמהני אפילו כשהצבור מתפלל במקום אחר היינו דוקא דלא מדחי אבל אינה נשמעת אלא במקום שהצבור מתפלל כדאמרינן בפ"ק דברכות (ו א) אין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור.

2. תלמידי ר"י ברכות ד א מדפ"ר ד"ה אימתי

אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפלל. ואומרים הגאונים ז"ל שאפי' כשאין האדם הולך לבית הכנסת יש לו לשער שיתפלל בשעה שמתפלל הקהל ועוד אמרו שאפילו כשאין הצבור מתפלל יש לו לאדם להתפלל בבית הכנסת מפני שהוא קבוע ומיוחד לתפלת צבור והא דאמרינן אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת איירי בשאין תורתו אומנתו אבל תורתו אומנתו מתפלל בבית מדרשו כדבעינן למימר קמן.

3. רמב"ם פ"ח מהל' תפילה ה' א

תפלת הציבור נשמעת תמיד ואפילו היו בהן חוטאים אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור, ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת שאין תפלתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת, וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הציבור נקרא שכן רע.

4. כסף משנה

ולעולם ישכים אדם וכו'. בריש ברכות (דף ו' א) אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבה"כ כלומר שאפילו כשאין הצבור מתפלל יתפלל בבית הכנסת לפי שהוא מיוחד לתפלת צבור. וכתב רבינו אין תפלתו נשמעת בכל עת כלומר שכבר אפשר שתשמע תפלתו חוץ לבה"כ אבל בכל עת אינה נשמעת אלא בבה"כ

לחם משנה

שאין תפלתו נשמעת וכו'. שם (דף ו' א) אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה. וסובר רבינו שאע"פ שמתפלל ביחיד צריך שיכנס בבית הכנסת. והוסיף רבינו בכל עת משום דאין סברא שאם האדם מתפלל בביתו בכונה שלא תהיה נשמעת תפלתו לכך אמר בכל עת כלומר אף על פי שתהיה נשמעת בעת רצון כלומר בשעה שהצבור מתפלל מכל מקום כשיתפלל ביחיד בלא צבור לא ישמע תפלתו אלא כשיהיה בבית הכנסת

5. צל"ח ברכות ו ב

בדברי אבא בנימין יש להסתפק אם המקום גורם ואפילו אין הציבור מתפללים עתה כגון שנתאחר וכבר השלימו הצבור תפלתם והוא מוכרח להתפלל ביחיד, אפילו הכי ילך לבית הכנסת ששם תפלתו בודאי נשמעת... ובוה מדוקדק לשונו של אבא בנימין דקאמר אין תפלתו של אדם נשמעת וכו', והוה ליה למימר סתם אין תפלה נשמעת אלא בבית הכנסת, אלא ודאי דקמ"ל בזה דדוקא תפלתו של אדם יחידי אינה נשמעת וכו', אבל תפלת הצבור בכל מקום נשמעת... וצ"ל דתרתוי בעי, עם הצבור ודוקא בית הכנסת, דאל"כ למה הזכיר בית הכנסת הוה ליה למימר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בצבור, אלא ודאי דבעי ג"כ בית הכנסת... דתפלת הצבור גם לדעת התוס' נשמעת בכל מקום שמתפלל, ותפלה של יחיד כשהוא לבדו אפי' בבית הכנסת אינו בטוח שתהא נשמעת, אבל אם היחיד מתפלל בבית הכנסת בעת שהצבור שם, אף שנתאחר וכבר סיימו הצבור תפלתם אלא שהם עדיין עוסקים בשירות ותשבחות כמו אשרי ובא לציון וכדומה, והיחיד מתפלל שם תפלתו נשמעת, והיינו לשמוע אל הרנה ואל התפלה, הואיל והקב"ה שומע אל הרנה של הצבור, שומע גם כן תפלה של היחיד, וקל וחומר אם מתפלל בבית הכנסת שחרית בעת שהציבור מתפללים מוסף. והמג"א שכתב בסי' צ ס"ק יז דמשמע במס' ע"ז דאם מתפלל מוסף בעת שהציבור מתפללים שחרית

לא מקרי בשעה שהציבור מתפללים, היינו כשאנו מתפללים עמהם בבית הכנסת, אבל אם התפלל עמהם בבית הכנסת לא זו שאינה נדחית אלא אפילו נשמעת, כנלע"ד

6. תשובת הרשב"א ח"א סי' נ

עוד שם בשעה שבא הקדוש ברוך הוא לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה מיד כועס. תימה דהא אמרינן עשרה קדמה שכינה ואתיא?

תשובה אין משיבין מן ההגדה. ועוד פירוש קדמה לא שתקדם לביאתן אלא שבא עמהם מיד כשהן באין. ואינו ממתין עד שיבאו העשרה וישבו וכענין שאמרו בשלשה תלתא עד דיתבי. ויש קדימה בכיוצא בזה כדאמרינן אי זהו כלי שטומאתו קודמת לפתחו. שפירושו שנכנסו דרך פתחו מיד שמצאתו פתוח. ולישנא דקרא הוא (תהלים כא) כי תקדמנו ברכות טוב. מהר יקדמונו רחמך (תהלים עט). שפירושו יקדמנו להיות עמנו תמיד לא יתפרדו ממנו.

7. מהרש"א ח"א ברכות ו ב

ולא מצא בה י' מיד כו'. כדאמרינן לעיל שהקב"ה מצוי בב"ה וי' המתפללים שם שכינה שרויה ביניהם ומסיק שם דעשרה שכינה קדמה ואתיא וע"ז אמר בשעה שהקב"ה מקדים עצמו לב"ה למצוא שם עשרה דרגילים שם ולא מצא י' כ"א ט' כועס הקדוש ברוך הוא ואומר מדוע באתי להשרות שכינתי שם ואין איש אחד פרטי שהוא משלים עשרה ואין עונה דבר שבקדושה וזה חסרון לא יוכל להמנות כדאמרי' בחגיגה (ט):.

8. שפ"א שם

ואין דבריו מובנים לפע"ד מכמה טעמים חדא דוודאי הא דאמרינן דבעשרה קדמה שכינה היינו כשיבואו אח"כ אבל כשגלוי לפניו ב"ה שלא יבואו למה יקדים עצמו לבוא וגם מה דמשמע בדבריו דבהכ"נ ותפלת עשרה חדא מילתא היא אין מובן ולפע"ד נראה דהא דאמרינן לעיל הקדוש ברוך הוא מצוי בביהכ"ס היא אף שלא בשעת תפלה כדאשכחן במגילה (כט) בכנישתא דשף ויתבי בנהרדעא ומשום הכי פלגינהו בגמי' לעיל לבי' דרשות מהאי קרא דכתיב בעדת אל אי על בהכני"ס ואי על תפלת עשרה ועל הא דבהכני"ס קאמר הכא כשבא ואינו מוצא עשרה באותו יום דוודאי אם כבר התפללו או יבואו עד לזמן תפלה לא מיירי והא דאמר ולא מצא שם היינו בבהכני"ס זה לא מצא היום עשרה כנ"ל [וכן משמע במגילה (ה) ברש"י ד"ה עשרה בטלנין ובר"ן שם] ומצינו בזוהר (פי' תרומה ד' קל"א) דאי אשכח חד ובתר הכי אתיין כולהו אתפייס בהדי' ע"ש דדריש הכי מדכתיב ואין איש ולא ואין עשרה ולפי"ז מ"ש הכא ולא מצא עשרה היינו שרואה שלא יבואו גם אח"כ להשלים העשרה מ"מ כ"ז דוקא בבהכני"ס כמ"ש אבל אין מזה רא"י על כל עשרה שמתפללין דהא אפשר לפרש קדמה שכינה ואתיא קודם התפלה כשכבר נכנסו כולם וכמ"ש לעיל

9. שו"ת הרשב"ש סימן כד

עוד שאלת. מי שנשבע שלא יכנס לבית הכנסת לזמן קצוב אם הוא כנשבע לבטל את המצוה, ואם יכול לישאל תוך הזמן.

תשובה. אינו כנשבע לבטל את המצוה. חדא שאינה מצוה דאורייתא. ותו דהא יכול להתפלל בביתו בשעה שהצבור מתפללים והוי כמתפלל עם הצבור כדאיתא במסכת ברכות

10. רמב"ם פ"ח מהל' תפילה הל' ג

בית המדרש גדול מבית הכנסת, וחכמים גדולים אף על פי שהיו להם בעירם בתי כנסיות הרבה לא היו מתפללין אלא במקום שהיו עוסקין שם בתורה והוא שיתפלל שם תפלת הציבור.

11. תלמידי רבנו יונה ברכות ד א מדפ"ר

אלא ביני עמודי היכא דהוו יתבי וגרסי. פירשו רבני צרפת ז"ל שאפי' בלא עשרה היו עושין כן מפני שיותר נכון להתפלל יחידי במקום ששם קביעות התורה יומם ולילה מלהתפלל בבהכ"נ בצבור כדאמרינן אוהב הקדוש ברוך הוא שערם המצוינין בהלכה יותר מבתי כנסיות ורבינו משה ז"ל פירש שלא אמרו אלא בעשרה וא"ת כיון שבעשרה היו מתפללין מה חידוש בא להשמיענו שחשוב מקום קביעות התורה יותר מבהכ"נ שהרי כמו בבהכ"נ עושין יש לומר שבא להשמיענו שאע"פ שבבהכ"נ מתקבצין הרבה בני אדם וברב עם הדרת מלך אפי' הכי יותר היו רוצים להתפלל בעשרה בלבד בבית מדרשם מלהתפלל בבהכ"נ עם הצבור ואומר מורי הרב נר"ו שאפי' לדעת רבינו משה ז"ל אין צריך עשרה אלא למי שדרכו ללכת מביתו ללמוד למקום אחר דכיון שדרכו להתבטל מלימודו בשעה שהולך ללמוד יש לו להתפלל בעשרה או ללכת לבהכ"נ אבל מי שלומד בביתו כל היום במקום קבוע ותורתו אומנתו אין לו ללכת לבית הכנסת אם לא ימצא עשרה מפני שנמצא מתבטל מלימודו בשעת הליכה וטוב לו שיתפלל ביחיד משיתבטל כלל תדע

שהרי תפלה עצמה היו מבטלין גדולי החכמים מפני הלימוד כמו שמצינו שרבי שמעון בן יוחי לא היה מתפלל אלא משנה לשנה ורבי יהודה הנשיא מחדש לחדש כדי שלא יתבטלו מתורתם וכיון שהלימוד לא היו מבטלין אותו מפני התפלה עצמה כל שכן שאין לו לבטלו מפני ההליכה שיותר טוב שיתפלל בביתו בלא עשרה משיתבטל ללכת לבהכ"נ או למקום אחר. מפי מורי הרב נר"ו.

12. רא"ש מועד קטן פרק ג סי' ג

וה"ר יהודה ז"ל הקשה על דברי ה"ג מהא דאמר בפי השולח (דף לח ב וברכות דף מז ב) מעשה ברי' אליעזר שבא לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה ושחרר את עבדו והשלימו לעשרה ומסיק דעשה דרבים דחי עשה דלעולם בהם תעבודו ואף על גב דלעולם בהן תעבודו דאורייתא ועשה דתפלה דרבנן ולא אתי עשה דיחיד דאורייתא ודחי תפלה דרבנן ויש לומר דשאני התם דזכה את הרבים הלכך אלים האי עשה אף על גב דהוי דרבנן אבל בקיום אבילות אין בו זכות לרבים

13. שו"ת חוות יאיר סימן קטו

שאלה בהיותי אב"ד ומ"ץ במדינת טריר בגי"ת בק"ק קובלענץ והיה דר שם נגד קובלענץ מעבר הנהר ריין ב"ב עשיר מכובד שמו בערמן בכפר טאל וה"י הולך לבה"כ עכ"פ ביום השבת בבקר לקובלענץ והיה שם גשר עשויה ע"י ספינות גדולות מעבר לעבר נהר הני"ל רק שכמשלש חדשים בימי הקור הגדול והליכות הגליד על הנהר היו מפרקין האומנים את בנין הגשר ומוליכין הספינות למקום מיוחד ששם לא יוזקו מכח הגליד ההולך בכח גדול. ומ"מ היו שכיחים עוברים מעבר לעבר ע"י ספינות קטנות גם לפעמי' שהיה יומא דעיבא ואין הקור והגליד גדול ושאלני ב"ב העשיר ומכובד אם יכול לבא לקובלענץ בבקר בבקר יום ש"ק להתפלל בעשרה ולשמוע קריאת התורה. בספינה שישכור מע"ש אצל ספין המעבירו ולא רציתי להתיר מפני שחקרתי ושמעתי דרבנן קשישא דהוה שם מקמי דידי רבנים ומ"ץ נשאלו ולא התירו ובכה"ג אמרו ספ"ד דברכות לא חזינא לרבנן קשישא וכו' ועע"ש ספ"ז. והטעם שלא התירו אפשר מפני דאע"ג דאין כאן אפילו אומר לגוי להעבירו רק שבות דשבות דשט על המים אינו רק גזירות חכמי' והגזירה רחוקה מאד גזירה שמא יעשה חביות של שייטין ומה גם בזמנינו דאפשר בזמניהם הי' מלאכה זו עשיית חביות קל רגיל ומצוי משא"כ בזמנינו מ"מ הרי גם להתפלל בעשרה אינו מצוה כולי האי ובמהרי"ל הלכות עירובין גבי אין מערבין רק לדבר מצוה דלהתפלל בעשרה קיל מליכך למשתה נישואין וחלילה לנו למעט במ"ע של ונקדשתי בתוך ב"י שהוא קדיש וברכו בעשרה ובשכר אמנה ועניית איש"ר = אמן יהא שמ"י רבא = עם כל זה אינו מ"ע דרמיא עליה גם לא נתבטל אם יעמוד חוצה. ולכן אין ללמוד מהא דבגמ' ברכות דמ"ז = דף מ"ז = ובגיטין מ"ו דר"א שחרר עבדו להשלימו לעשרה משום דמצוה שאני וברכות אמר מצוה דרבים שאני וני"ל דאין הכוונה דהמצוה נהוגה בכל ישראל רק ר"ל שהוא קידוש השם ודווקא ברבים ואם לא שחררו היה בטל המצוה מכל הרבים ההם שהיו נאספין יחד (ומצאתי כדברי בהרא"ש פרק ואלו מגלחין סי' ג ע"ש ודוק כי יש שם ט"ס)

14. מהרי"ל מנהגים הל' עירובי חצרות (אות ז)

בפי' כיצד משתתפין תנן אין מניחין עירוב תחומין רק לסמוך עליו לילך לדבר מצוה כגון לבית האבל או לבית המשתה. אמר מהר"י סג"ל דלא ראה בשום פוסק שמותר לערב תחומין לילך לבה"כ כדי להתפלל בעשרה רק בסמ"ק ובספר אגודה. א"ל הר"ר איקא ולא יהא פחות מבית המשתה, א"ל הרב להתפלל בעשרה אינה כ"כ מצוה דיכול לכוון תפלתו בביתו, דלא אשכחן אשר הצריכו חכמים להתפלל ב"י. אבל בית המשתה מצוה הוא, ודוקא סעודת נישואין ולא סעודת הרשות. והראיה דבנישואין התירו חכמים שבותם באמירה לגוי בשבת לנגן בכלי שיר כדאי' במרדכי, וכן בא"ח בסוף הלכות שבת. ולבה"כ לא התירו שבות כדאי' בתו' פרק הדר, דלא התירו להביא בשבת ספר תורה לקרוא בה או חומש להפטרה דרך כרמלית, אף על גב דאינה רק שבות מדבריהם דמן התורה מותר לטלטל דרך כרמלית.

וספר לנו מעשה שאירע לפניו אשר מתה מושלת המדינה ולכבודה צוה המושל שלא לנגן בכל המדינה אותה השנה בשום כלי שיר. ואירע להיות נישואין בישוב א' תחת ממשלתו תוך אותה השנה, ושאלו ממהר"י סג"ל אם לעשות נישואין בלי כלי זמר. וה"י הרב מורה להם שלא יעשו הנישואין בלי כלי זמר דהוא עיקר השמחה של חתן וכלה, וכן עיין בתוס' בסוף מסכת ביצה באלפס. ואם אי אפשר במקומם ילכו למקום שאפשר. וכן עשו שהלכו ג' פרסאות מעיר עייפנישטיין לק"ק דמגנצא ועשו שם הנישואין בכלי זמר.

15. פסחים מו א

אמר רבי אבהו אמר רבי שמעון בן לקיש: לגבל ולתפלה ולנטילת ידיים - ארבעה מילין. אמר רב נחמן בר יצחק: אייבו אמרה, וארבעה אמר בה, וחדא מינייהו עבוד. דתנן: וכולן שעבידן או שהילך בהן כדי עבודה - טהורין, חוץ מעור

האדם. וכמה כדי עבודה? אמר רבי אייבו אמר רבי ינאי: כדי הילוך ארבעה מילין. אמר רבי יוסי ברבי חנינא: לא שנו אלא לפניו, אבל לאחריו - אפילו מיל אינו חוזר. אמר רב אחא: ומינה, מיל הוא דאינו חוזר, הא פחות ממיל – חוזר.

15. רש"י

לגבל - המגבל עיסת אחרים בשכר, וכלי בעל הבית טמאים, עד ארבע מילין - הטריחוהו חכמים לילך למקוה לטבול כליו, וכן לתפלה, אם מהלך אדם בדרך ובא עת ללון ולהתפלל, אם יש בית הכנסת לפניו ברחוק ארבע מילין - הולך ומתפלל שם ולן שם, וכן לנטילת ידים לאכילה, אם עתיד למצוא מים לפניו בארבע מילין - הולך לשם ונוטל את ידיו.

16. ערוך ערך גבל

פירוש אם יש גבל העושה עיסתו בטהרה ברחוק ארבעה מילין ימתין עד שיגיע לאותו גבל או אם יש ברחוק ארבעה מילין לפניו מים ימתין עד שיגיע למים ויגבל עיסתו בטהרה וכן לא יתפלל ולא יאכל עד שיגיע למים ויטול ידיו וה"מ דבעין ארבעה מילין לפניו אבל לאחריו אפי' מיל אחד אין מטריחין אותו לחזור אלא עושה עיסתו כמו שיזדמן לו ויקנח ידיו בעפר ויתפלל.

17. שו"ע הרב סי' צ סע' יז

ההולך בדרך והגיע למלון מבעוד יום ורוצה ללון שם אם יש לפניו עד ד' מילין ועד בכלל מקום שמתפללין בעשרה צריך לילך ללון שם אם יכול לבא שם בעוד היום גדול [ו]שלא יהא צריך ללכת יחידי אבל יותר מד' מילין לא הטריחוהו (חכמים) ולאחריו צריך לחזור עד מיל ולא עד בכלל כדי להתפלל בעשרה (והוא הדין הדר בישוב תוך מיל למקום שמתפללין שם בעשרה חייב לילך בכל יום בקר וערב להתפלל בעשרה).

ומכל שכן שלא ישכים אדם לילך לדבר הרשות מעיר שמתפללין שם בעשרה אם יכול לבא למחוז חפצו בעוד היום גדול ושלא יהא צריך ללכת יחידי אחר התפלה (ואפילו אם הוא רוצה להשכים ולילך קודם שהגיע זמן התפלה) שתפלת הצבור אף על פי שהוא מצוה מדבריהם היא גדולה ממצות עשה של תורה הואיל ומקדשין בה ה' ברבים שהרי מותר לעבור על מצות עשה של תורה ולשחרר עבדו כדי להשלימו לעשרה כמ"ש ביורה דעה סי' (רמ"ז) [רס"ז].

ומכל מקום תלמוד תורה גדול מכולם (שהרי מנו עיון תפלה עם הרבה דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ואעפ"כ אמרו ותלמוד תורה כנגד כולם) לפיכך מי שתורתו אומנתו ואינו מתבטל כלל (כי אם לדברים הכרחיים לצרכי גופו ולימודו) אין לו לבטל מלימודו ולילך לבית הכנסת אלא יתפלל בביתו בעשרה ואם לא ימצא עשרה טוב לו שיתפלל יחידי משיתבטל מלימודו בשעת הליכה לבית הכנסת.

ואף אל פי כן לא ירגיל עצמו בכך שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מבית הכנסת כי לא ידונו אותו לכף זכות שבשביל לימודו אינו בא לבית הכנסת ומטעם זה אין לו לעסוק בתורה בבית הכנסת בשעה שהצבור אומרים סליחות ותחנונים (או בשעת קריאת התורה) ע"י סי' קמ"ו.

אבל אם יכול לאסוף אליו י' לביתו מצוה יותר שיתפלל במקום מדרשו הקבוע לו בביתו משיבטל לימודו וילך לבית הכנסת אף על פי שיש שם רוב עם שהוא הדרת מלך ואצ"ל בית המדרש הקבוע לרבים שקדושתו גדולה מבית הכנסת (כמ"ש בסי' [קצ"ג] [קנ"ג]) ומצוה (אף למי שאין תורתו אומנתו להתפלל שם יותר מבית הכנסת אפילו אין בו רוב עם כמו בבית הכנסת והוא שיתפלל בו בעשרה):